

Л.В. Чижевська
академік АЕН України

О.О. Зеленина
м. Житомир

ПОЗИКОВИЙ КАПІТАЛ ЯК ІНТЕГРОВАНІЙ ОБ'ЄКТ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

Постановка проблеми. Ринкові відносини вимагають підвищеної уваги до розробки теоретичних, організаційних та методичних аспектів бухгалтерського обліку та економічного аналізу з метою наближення їх до реального стану відображення всіх фактів та явищ господарського життя, одним з яких є позиковий капітал. Виділення даного проблемного питання зумовлене відсутністю єдності позицій науковців на визначення об'єктів бухгалтерського обліку; недостатнім висвітленням сутності та особливостей позикового капіталу як об'єкту бухгалтерського обліку; відсутністю комплексної методики бухгалтерського обліку позикового капіталу підприємства.

Аналіз останніх публікацій. Питання сутності та складу об'єктів бухгалтерського обліку є дискусійним в науковій літературі. Зокрема, одні вчені в якості об'єктів бухгалтерського обліку виділяють три великі групи: активи організації, пасиви організації та господарські операції. Такої позиції дотримується В. Р. Захар'їн [1, с. 70–71] та Г. О. Паргин [7, с. 23].

Ряд науковців, наприклад, Ю. А. Бабаєв та ін. [5, с. 29], Ф. Ф. Бутинець [2, с. 64], В. Ф. Голов [22], А. Т. Головізніна, О. І. Архипова [9, с. 12], Є. П. Козлова, Т. Н. Бабченко, Є. Н. Галаніна [4, с. 17], Ю. Н. Лачінов [3, с. 41], Н. М. Малюга [23], Л. М. Осмятченко, В. С. Шевчук [6, с. 30], В. Г. Швець [8, с. 37] серед об'єктів спостереження бухгалтерського обліку виділяють основні групи: господарські засоби підприємства, джерела їх формування і господарські процеси.

Думку щодо того, що об'єктами бухгалтерського обліку є господарські засоби, які відображаються в бухгалтерському обліку за їх функціональною роллю в процесі

відтворення, за джерелами створення, а також господарські процеси, розділяють В. Ф. Палій, Я. В. Соколов [10, с. 42].

На думку Н. М. Ткаченко, об'єкти бухгалтерського обліку поділяються на активи, пасиви, витрати, доходи та результати діяльності [11, с. 17]. Своєрідною є позиція В. П. Астахова. Він вважає, що об'єктами бухгалтерського обліку виступають необоротні, оборотні активи, власний та позиковий капітал, а також господарські операції, що характеризують процес їх кругообігу [12, с. 50].

В українському законодавстві, зокрема в Законі України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність» № 996-XIV від 16 липня 1999 р. відсутнє визначення сутності об'єктів бухгалтерського обліку, що підсилює дискусійність винесеного проблемного питання, а саме обґрунтування сутності позикового капіталу як об'єкту бухгалтерського обліку.

Мета дослідження. На основі аналізу наукових позицій дослідників визначити належність позикового капіталу до об'єктів бухгалтерського обліку; обґрунтувати його взаємовідносини з іншими об'єктами обліку; окреслити етапи облікового процесу та місце у ньому позикового капіталу як об'єкту бухгалтерського обліку.

Викладення основного матеріалу. Першим кроком в досягненні визначення об'єктів є їх класифікація заснована на загальному явищі єдності протилежностей.

Для характеристики загального переліку явищ та речей, які підлягають відображенню в бухгалтерському обліку, застосовують поняття «об'єкт обліку». В перекладі з латинського об'єкт означає предмет. У філософському розумінні об'єкт відображає те, що протистоїть суб'єкту в його практичній та пізнавальній діяльності. Об'єкти

бухгалтерського обліку існують як елементи господарської діяльності, проте не всі її елементи можуть бути відображені в бухгалтерському обліку [10, с. 42]. Об'єкти бухгалтерського обліку виражаються в єдиному грошовому вимірнику, а в тих випадках, коли це необхідно і в інших вимірниках.

Погоджуючись з думкою Ю. Н. Лачінова [15, с. 11], вважаємо, що об'єкти кожного класу визначаються власними характеристиками (табл. 1).

Різними є позиції науковців, щодо класифікації об'єктів (рис. 1):

1. За економічним змістом та призначенням:

— об'єкти, що забезпечують господарську діяльність підприємства (господарські засоби — оборотні, необоротні; джерела утворення господарських засобів — власні, позикові, залучені);

— об'єкти, що утворюють господарську діяльність (господарські процеси (придбання, виробництво і реалізація), результати господарських процесів — перевитрати, економія, прибуток, збиток).

2. За функціональним призначенням в процесі виробництва:

— засоби виробництва (засоби праці — будівлі, споруди, машини і обладнання, транспортні засоби, інвентар тощо, предмети праці — сировина і матеріали, паливо, напівфабрикати, незавершене виробництво)

— засоби в сфері обігу (готова продукція та товари, грошові кошти, кошти в розрахунках);

— засоби невиробничої сфери.

3. За функціональним призначенням в процесі виробництва:

— оборотні (в сфері обігу — готова продукція, товари, незавершене виробництво, грошові кошти; в сфері виробництва — виробничі запаси, сировина, матеріали, паливо тощо);

— необоротні (виробничі, невиробничі — основні засоби, нематеріальні активи, інші необоротні матеріальні активи, довгострокові фінансові інвестиції, капітальні інвестиції, довгострокова дебіторська заборгованість)

— вилучені (платежі за рахунок прибутку, відрахування від прибутку, збиток)

4. За джерелами утворення господарських засобів:

— власний капітал (статутний капітал, додатковий капітал, пайовий капітал, резервний капітал, нерозподілений прибуток / непокритий збиток);

— залучений капітал (зобов'язання за розрахунками з кредиторами, з оплати праці та за податками і платежами);

— позиковий капітал (кредити банків, позики, інші види позикового капіталу).

Таблиця 1

Характеристика об'єктів бухгалтерського обліку

№ з/п	Характеристика об'єктів бухгалтерського обліку	
	Об'єкти, що належать до активу підприємства	Об'єкти, що належать до пасиву підприємства
1	Мають певну форму фізичну та економічну — визначені формою	Визначені адресою взаємодії — з ким
2	Мають певне місцезнаходження — визначені в просторі	Визначені причинно, мають привід виникнення — певні блага, майно (з приводу чого)
3	Володіють власною вартістю — визначені в мірі	Власної вартості не мають — розмір відносин визначається вартістю того блага, з приводу якого ці відносини виникли та існують

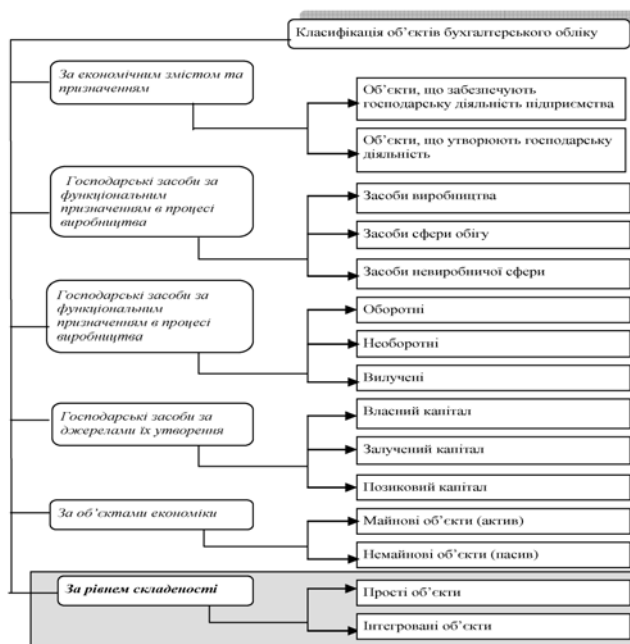

Рис. 1. Класифікація об'єктів бухгалтерського обліку

5. За відношенням до об'єктів економіки:

— майнові об'єкти благ (актив);

— немайнові об'єкти (пасив).

Таким чином, на думку Ю. Н. Лачінова, вся сукупність об'єктів бухгалтерського обліку складається з протилежних класів — благ (майна чи господарських засобів), господарських відносин з приводу цих благ та господарських процесів. Єдність цих протилежностей фіксується та спостерігається за допомогою бухгалтерського обліку [15, с. 79].

Проаналізувавши дані класифікаційні ознаки, вважаємо їх виділення недостатньо повним та обґрунтованим. Зазначимо, що ряд загальних об'єктів розкладаються на складові, що в свою чергу формується з певних елементів (наприклад, позиковий капітал як джерело формування активів формується з окремих елементів, таких, як кредити, позики тощо) які об'єднуються, складають даний об'єкт. Дані явища можна назвати систематизацією або інтеграцією. Систематизація та інтеграція — процеси, близькі за своєю сутністю. «Система» у перекладі з грецької означає «ціле, складене з частин», а «інтеграція» з латинської — «об'єднання в ціле будь-яких частин». Вважаємо, що об'єкти бухгалтерського обліку, складові яких сформовані з окремих елементів можна визначити як інтегровані об'єкти бухгалтерського обліку. Тому пропонуємо наступну класифікаційну ознаку:

За рівнем складності:

— прості (господарські процеси, активи, результати господарських процесів);

— інтегровані (розкладаються на складові елементи).

За даною класифікацією позиковий капітал інтегрованим об'єктом бухгалтерського обліку.

Оскільки позиковий капітал відноситься до об'єктів бухгалтерського обліку, які належать до пасиву підприємства, можемо визначити його специфічну характеристику як об'єкта бухгалтерського обліку виходячи із характеристики об'єктів обумовлених сутністю цього поняття і його роллю у фінансово-господарській діяльності підприємства (адресність, причинність, вартість об'єкту) (рис. 2).

Рис. 2. Визначення особливостей позикового капіталу як об'єкту бухгалтерського обліку

Як об'єкт бухгалтерського обліку, позиковий капітал взаємодіє з іншими об'єктами. Тобто, позиковий капітал знаходиться в прямій залежності з господарськими засобами підприємства — необоротними і оборотними активами, виступаючи в якості джерела їх утворення (рис. 3).

Вихідною точкою побудови взаємозалежності між об'єктами бухгалтерського обліку не є початок системи координат, оскільки частина активів підприємства може бути сформована також за рахунок власного та залученого капіталу (під залученим капіталом розуміємо кредиторську заборгованість, безповоротну фінансову допомогу, заборгованість підприємства з оплати праці, за податками і платежами). Інша ж частина господарських засобів може бути сформована за рахунок позикового капіталу. Причому зростання господарських засобів, сформованих за рахунок позикового капіталу, є пропорційним зростанню самого позикового капіталу.

Зазначимо, що взаємозалежність між позиковим та залученим капіталом є оберненою та однобічною (рис. 4). Тобто при збільшенні позикового капіталу обсяг залученого може зменшуватися, наприклад, в результаті погашення частини зобов'язань перед кредиторами за рахунок позикового капіталу (вексельного кредиту).

Як зазначає Бахтуріна Ю. І. [16, с. 51], взаємодія між таким об'єктом бухгалтерського обліку як позиковий капітал з іншими об'єктами бухгалтерського обліку проявляється в процесі бухгалтерського обліку, який складається з декількох етапів.

Деякі науковці наводять досить вузьке трактування сутності облікового процесу. Зокрема, В. Р. Захар'їн [1, с. 16] та Н. П. Кондраков [17, с. 5] вважають, що процес

бухгалтерського обліку включає систему збору, реєстрації та узагальнення інформації в грошовому вираженні. Такої ж позиції в своїх дослідженнях дотримується Ю. А. Бабаєв [18, с. 11]. Проте доповнює власне твердження тим, що дані етапи виражаються в документальному відображенні всієї господарської діяльності. Вважаємо виділення наступних етапів облікового процесу недостатньо повним, оскільки даний підхід не дає цілковитого розуміння його безперервності та основних відмінностей від інших видів обліку. Стверджуємо, що виділення стадії документального відображення не є обґрунтованою, оскільки власне процес реєстрації вже передбачає документальне відображення господарської діяльності.

Недостатньо повною вважаємо позицію Ю. Ю. Корольова, який пропонує розділити обліковий процес на такі стадії як спостереження, вимірювання, реєстрація та узагальнення [19, с. 20]. Після проведення реєстрації даних необхідно їх привести до єдиної системи (систематизувати), а вже після цього узагальнити.

Законом України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність» визначено, що процес бухгалтерського обліку включає виявлення, вимірювання, реєстрацію, накопичення, узагальнення, зберігання та передачу інформації про діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень. Н. М. Ткаченко [20, с. 9] та В. Г. Швець [21, с. 16] в своїх дослідженнях також керуються запропонованими в Законі етапами облікового процесу. Проте, вважаємо, що виділення етапу накопичення є невдалим. Оскільки реєстрація інформації вже передбачає її накопичення. Крім того, погоджуючись з Ю. І. Бахтуріною [16, с. 51] поділяємо її позицію щодо назви етапу

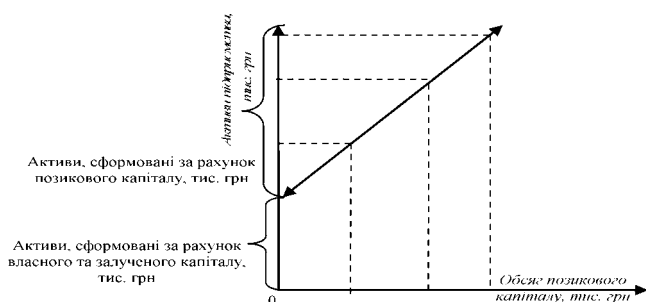

Рис. 3. Взаємозалежність між господарськими засобами підприємства та позиковим капіталом

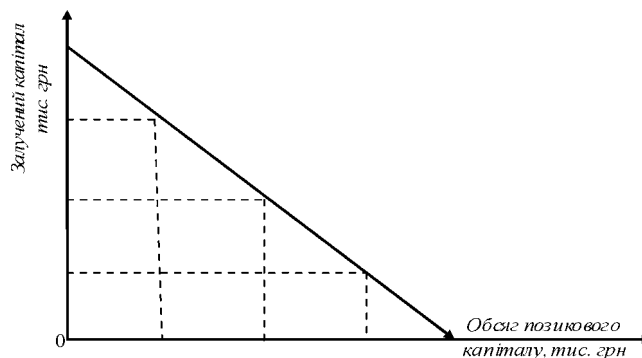

Рис. 4. Взаємозалежність між залученим капіталом підприємства та позиковим капіталом

передачі інформації. Вважаємо, що назва цього етапу неточна, оскільки свідчить про механічний рух інформації до користувачів, виходить за границі власне облікового процесу. Астахов В. П. виділяє чотири стадії облікового процесу: документальне та взаємопов'язане спостереження, реєстрація, узагальнення та контроль за господарською діяльністю організації з метою розрахунку та оцінки показників [12, с. 11].

Враховуючи результати дослідження науковців, можемо визначити наступні етапи процесу бухгалтерського обліку: спостереження, вимірювання, реєстрація, систематизація та узагальнення інформації в грошовому вимірнику. Відповідно до узагальнених завдань бухгалтерського обліку науковцями [13, с. 12; 20, с. 16; 2, с. 24–25] та етапів облікового процесу визначимо завдання бухгалтерського обліку позикового капіталу та виявимо вплив кожного з них на об'єкт нашого дослідження — позиковий капітал (рис. 5).

На етапі спостереження господарська операція знаходить своє відображення у документі, що є підтвердженням її здійснення. Тобто в результаті спостереження можна стверджувати, що подія відбулася; дати їй назву, наприклад, «отримано обладнання за договором лізингу», «погашено кредит наданий банком» тощо; вказати час та місце здійснення операції та інші необхідні дані [19, с. 18]. Проте такі дані не дають достатньої інформації про об'єкт и не можуть задовольнити управління.

Для формування більш достовірної інформації необхідно застосувати кількісні характеристики об'єкта. Це можна зробити на етапі вимірювання. Це вартісне відображення фактів та явищ господарської діяльності в бухгалтерському обліку в єдиному грошовому вимірнику за допомогою оцінки і калькуляції. Вимірювання позикового капіталу здійснюється в грошових одиницях з використанням різних методів оцінки. При чому такий елемент методу бухгалтерського обліку як калькулювання не застосовується до позикового капіталу.

Облікова інформація передається в просторі і в часі. У зв'язку з цим виникає необхідність фіксувати та зберігати відомості, отримані за допомогою спостереження і вимірювання. Тому наступною стадією є реєстрація, яка полягає у фіксації даних про кількісні і якісні характери-

стики фактів і явищ господарської діяльності підприємства, тобто результатів спостереження та вимірювання.

Реєстрація здійснюється шляхом запису даних на папері або за допомогою технічних засобів. Це необхідно для довгострокового збереження та документального підтвердження фактів господарського життя [19, с. 20]. На цьому етапі дані про позиковий капітал зазначаються в договорах, в платіжних документах, в бланках цінних паперів тощо.

В результаті систематизації забезпечується накопичення даних про факти і явища, розкриття їх взаємозв'язку, виявлення закономірностей їх взаємодії, групування відомостей про позиковий капітал на синтетичних та аналітичних рахунках та в регістрах бухгалтерського обліку [16, с. 53].

Останнім етапом є узагальнення отриманих даних та формування їх у зручному для розуміння та аналізу вигляді. Тобто на даному етапі формується система показників звітності підприємства, визначаються ознаки об'єктів обліку, які відображаються в цих показниках. В діючих формах звітності розмір позикового капіталу не виокремлюється в окремий показник, що, на нашу думку, є недоліком з точки зору визначення та характеристики джерел формування активів підприємства. Проте кожен з визначених нами складових позикового капіталу знаходить своє відображення в звітності (рис. 6).

Зокрема, на рис. 6. схематично зображено відображення позикового капіталу в рядках Форми № 1 «Баланс».

Узагальнення інформації про позиковий капітал як об'єкт бухгалтерського обліку відбувається також в показниках інших форм звітності. Так, у формі № 3 «Звіт про рух грошових коштів» узагальнюється інформація про рух позикового капіталу. Зокрема, у рядку 100 зазначається інформація про рух поточних зобов'язань, про їх збільшення, зменшення та сплату відсотків. У рядках 320 та 340 зазначаються дані про отримані позики та їх погашення відповідно. Загальну інформацію про рух елементів позикового капіталу за звітний період можна отримати на основі показників форми №5 «Примітки до річної фінансової звітності». Таким чином, існуюча методика бухгалтерського обліку передбачає складність збору інформації, що є суттєвим недоліком для прийняття ефективних рішень. Зокрема тих, що залежать від розрахунку

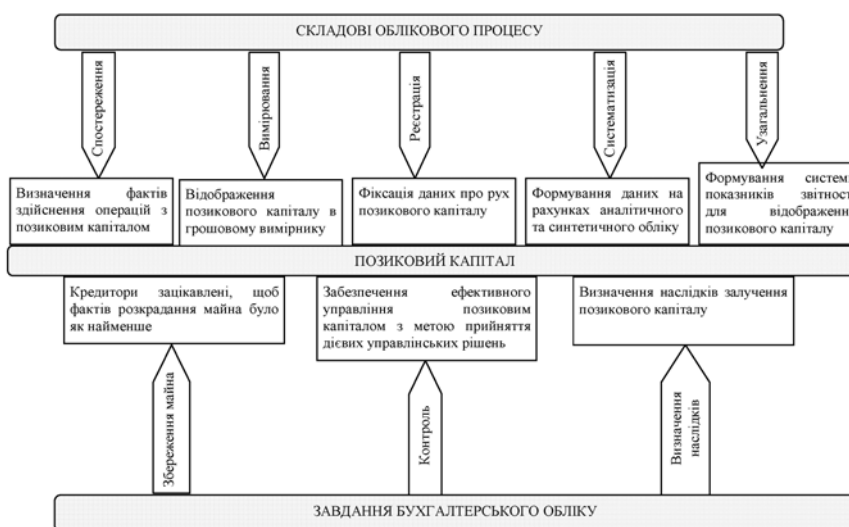

Рис. 5. Завдання бухгалтерського обліку позикового капіталу як об'єкту бухгалтерського обліку

Витяг з форми № 1 «Баланс»

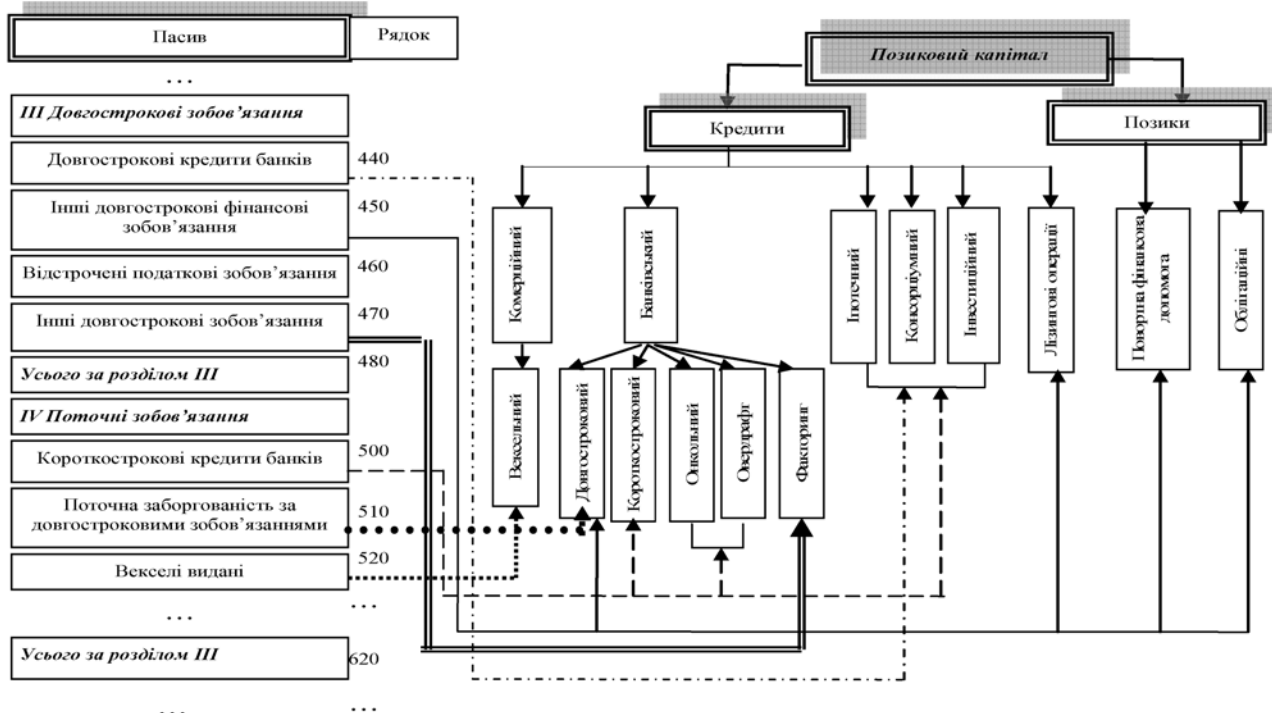

Рис. 6. Узагальнення інформації про позиковий капітал в показниках чинної Форми № 1 «Баланс»

аналітичних показників діяльності підприємства та розрахунку плати за користування позиковим капіталом.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Позиковий капітал є інтегрованим об'єктом бухгалтерського обліку, який відповідає таким характеристикам як адресність, причинність, вартість об'єкту. Проведене дослідження дозволяє зробити висновки про необхідність розробки напрямів їх розвитку та удосконалення організації бухгалтерського обліку і обліково-аналітичного забезпечення позикового капіталу.

Література

- Захарьин В. Р. Теория бухгалтерского учета : учебник / В. Р. Захарьин. — М. : ИНФРА-М: ФОРУМ, 2003. — 304 с.
- Бутинець Ф. Ф. Теорія бухгалтерського обліку : підручник для студентів спеціальності 7.050106 «Облік і аудит» вищих навчальних закладів / Ф. Ф. Бутинець. — 3-є вид., доп. і перероб. — Житомир : ПП «Рута», 2003. — 444 с.
- Лачинов Ю. Н. Бухгалтерия экономики : междисциплинарное учебное пособие для студентов / Ю. Н. Лачинов. — М. : Компания Спутник+, 2002. — 124 с.
- Козлова Е. П. Бухгалтерський учт в организациях / Е. П. Козлова, Т. Н. Бабченко, Е. Н. Галанина. — 3 изд., перераб. и доп. — М. : Финансы и статистика, 2003. — 752 с.
- Бухгалтерский учет : учебник для студентов вузов / Ю. А. Бабаев, И. П. Комиссарова, В. А. Бородин ; под ред. проф. ЮА Бабаева, проф. И. П. Комиссаровой. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2005. — 527 с.
- Осмятченко Л. М. Бухгалтерський облік : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів освіти / Л. М. Осмятченко, В. С. Шевчук — Львів : «Магнолія 2006», 2008. — 196 с.
- Партин Г. О. Бухгалтерський облік: основи теорії та практики : навчальний посібник / Г. О. Партин. — К. : Т-во «Знання», КОО, 2000. — 245 с.

- Швец В. Г. Теорія бухгалтерського обліку : підручник / В. Г. Швец. — 2-ге вид., переоб. і доп. — К. : Знання, 2006. — 525 с.

- Головизина А. Т. Теория бухгалтерского учета : курс лекцій / А. Т. Головизина, О. И. Архипова. — М. : ТК Велби, 2004. — 168 с.

- Палий В. Ф. Теория бухгалтерского учета : учебник / В. Ф. Палий, Я. В. Соколов. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Финансы и статистика, 1988. — 279 с.

- Ткаченко Н. М. Бухгалтерський фінансовий облік, оподаткування, звітність : підручник / Н. М. Ткаченко. — 3-ге вид. допов. і перероб. — К. : Алерта, 2008. — 926 с.

- Астахов В. П. Теория бухгалтерского учета : учебное пособие / В. П. Астахов. — Москва : ИКЦ «МарТ», 2005. — 576 с.

- Сумцов А. И. Теория бухгалтерського учета и бухгалтерський учет в промышленности / А. И. Сумцов. — М., «Статистика», 1975. — 416 с.

- Галкин А. Ф. Теория бухгалтерского учета : учеб. пособие для с-х. вузов. / А. Ф. Галкин, Изд. 2-е и доп. И перераб. — М., «Статистика», 1976. — 335 с.

- Лачинов Ю. Н. Понятя экономика. Путь к надежному освоению экономики как науки: метод, практические рекомендации и новейшие открытия / Ю. Н. Лачинов. — М. : КомКнига, 2005. — 96 с.

- Бахтурина Ю. И. Бухгалтерский учет и документальный контроль заемного капитала коммерческих организаций / Ю. И. Бахтурина. Дис.... канд. экон. наук — Воронеж, 2001 — 176 с.

- Кондраков Н. П. Бухгалтерський (фінансовий, управленческий) учт : учеб. / Н. П. Кондраков. — М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. — 448 с.

- Бабаев Ю. А. Теория бухгалтерского учета : учебник для вузов / Ю. А. Бабаев. — 2-е изд. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. — 304 с.

-
19. Королев Ю. Ю. Теория бухгалтерського учета : учеб. пособие / Ю. Ю. Королев. — Мн. : Новое знание, 2007. — 304 с.
20. Ткаченко Н. М. Бухгалтерський фінансовий облік, оподаткування, звітність : підручник / Н. М. Ткаченко. — 3-тє вид. допов. і перероб. — К. : Алерта, 2008. — 926 с.
21. Теория бухгалтерского учета : учебник для вузов / С. И. Шульман, А. К. Марченко, П. А. Костюк и др. ; под общ. ред. Б. И. Гаврилова. — Мн. : Высшая школа, 1979. — 272 с.
22. Голов С. Ф. Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспективи розвитку : монографія / С. Ф. Голов. — К. : Центр учбової літератури, 2007. — 522 с.
23. Малюга Н. М. Бухгалтерський облік в Україні: теорія й методологія, перспективи розвитку : монографія / Н. М. Малюга. — Житомир : ЖДТУ, 2005. — 548 с.